

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٩١٥٤٤

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه‌ی دوره‌ی کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی حکم مالکیت آبهای مباح در فقه امامیه و حقوق موضوعه

استاد راهنما:

حجة الاسلام والمسلمین علی محامد

استاد مشاور:

دکتر عبدالله امیدیه فرد

نگارنده:

محمد رضا اکبری

۱۳۸۷ / ۲ / ۲۳

بهار ۱۳۸۷

۹۸۵۴۳

کتابخانه و اسناد مرکز علمی باستان
شهرستان مرند

تاریخ: ۱۳۸۷/۲/۷

شماره: ۱۲۲۱۷

پیوست:

بیت

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه قم

« صورت جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد »

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر «عجل الله تعالی فرجه الشریف»
جلسه دفاعیه پایان نامه آقای: ممد رضا اکبری

رشته: فقه و مبانی حقوق اسلامی

تمت عنوان: «بررسی مکتب مالکیت آبهای میاب در فقه امامیه و مقوق موضوعه»
با مضور هیأت داوران در ممل دانشگاه قم در تاریخ ۸۷/۲-۷ تشکیل گردید.
در این جلسه، پایان نامه با موفقیت مورد دفاع قرار گرفت و نامبرده نمره با عدد

۱۷/۷۵ با مروف: هفده و هفتاد و پنج

با درجه: عالی ○ بسیار خوب ⊗ خوب ○ قابل قبول ○ دریافت نمود.

نام و نام خانوادگی	سمت	مرتبه علمی	امضاء
علی ممامد	استاد راهنما	استادیار	
عبد الله آمیدی فرد	استاد مشاور	استادیار	
علی ثقفی	استاد ناظر	مربی	
أحمد مراد فانی	استاد ناظر	استادیار	
ممد کاظم شاکر	نماینده کمیته تمصیلات تکمیلی	دانشیار	

۸۷/۲/۷

مدیر امور آموزش و تمصیلات تکمیلی

نام و امضاء:

معاون آموزشی و پژوهشی دانشکده

نام و امضاء:

مآبی:

م. جاده قدیم اصفهان،

دانشگاه قم

کدپستی: ۳۷۱۶۱۴۶۶۱۱

تلفن: ۲۸۵۳۳۱۱

دورنویس:

معاونت آموزشی ۲۸۵۵۶۸۴

ادارت ادارى ۲۸۵۵۶۸۶

دانشجویی ۲۸۵۵۶۸۸

تقديم به:

به ساحت مقدس امام و مولی و مقتدایمان حضرت ولی عصر (عج)

۱

تقدیر و تشکر:

با سپاس فراوان و قدردانی از خداوند متعال که توفیق مهمانی برخوان کرم کریمه اهل بیت حضرت فاطمه معصومه (سلام الله علیها) و تحصیل علم و دانش در سایه عنایات حضرت عصر (عج) را به این بنده حقیرت فرمود. بر خود لازم می‌دانم که از زحمات اساتید بزرگوار حضرت حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر علی محامد و حضرت حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر عبدالله امیدی فرد و دیگر اساتید معظم که همواره چه در دوران تحصیل و چه در حین نگارش پایان‌نامه با راهنمایی‌های ارزشمند و عالمانه، اینجانب را از چشمه جوشان علم خویش مورد لطف و عنایت قرار دادند تشکر و سپاسگزاری کرده و از خداوند منان توفیق مزید ایشان را مسألت دارم.

همچنین تشکر و قدردانی از زحمات پدر و مادر عزیزم که همواره اینجانب را دلگرمی داده که امید اینان در نگارش این پایان‌نامه و مراحل زندگی بی‌تأثیر نبوده است.

چکیده

این پایان‌نامه تحت عنوان «بررسی حکم مالکیت آبهای مباح در فقه امامیه و حقوق موضوعه» تنظیم شده است. آبهای مباح از مشترکات عمومی دانسته شده که تمام مسلمین در استفاده از آن سهیمند و دلیل آن روایت ابن عباس از پیامبر ﷺ که فرمود: «الناس شركاء فی ثلاثه: النار والماء والكلاء» مردم در سه چیز شریکند: آتش، آب و گیاه، استناد جسته‌اند. و همچنین آب از معادن ظاهری دانسته شده که هر کسی با قصد حیازت و تملک آن را حیازت و احیاء نماید آن آب به مالکیت او در می‌آید همچنان که قانون مدنی نیز حیازت آبهای مباح را با قصد و از طریق تصرف و یا مهیا کردن امکان استیلاء و انتفاع دانسته است. اگر در حیازت آبهای مباح قصدی در بین نباشد تنها حق اولویت نسبت به آن پیدا می‌شود. نگارنده در این رساله به روش توصیفی، تحلیلی و تطبیقی به موضوع آبهای مباح و مالکیت آن پرداخته است. و براساس ادله فقهی و روایات به این نتیجه رسیدیم که آبهای مباح (سطحی و زیرزمینی) هرگاه به مالکیت در آمدند می‌توان انواع تصرفات در آن نمود از جمله؛ بیع، صلح، هبه و غیره... و بر دیگران تصرف بدون اجازه وی در آن آبها جایز نیست و در صورت اشتراک در آب مقدار سهم هر یک از شرکاء از آب به مقدار حصه آنها خواهد بود که براساس هزینه و عملی است که در حیازت و احیاء آن آب صورت گرفته است. در استفاده از آب مباحی که مالکینی بر آن اجتماع دارند و آب کفایت نداشته که در یک زمان همه زمینها را مشروب نماید بیان شده است که در صورتی که سابقه احیاء آنها را ندانیم در این صورت زمینی که به دهانه نهر مباح نزدیک است براساس قاعده «الاقرب فالاقرب» آبیاری می‌شوند ولی این صاحب زمین در استفاده از آب مباح با محدودیتهایی همراه است به این صورت که برای آبیاری زراعت تا رسیدن آب به بند کفش و در آبیاری درخت تا رسیدن آب به قدم و در آبیاری درخت خرما تا ساق پا آب نگه می‌دارد و بعد از آن آب را به سوی زمینهای پایین ترها می‌کند و این یک ضابطه در بهره‌برداری از آب مباح می‌باشد و در دیگر زمینها آنچه اقتضای آنها در آبیاری است، آب داده می‌شود. ولی، قانون توزیع عادلانه آب با بهره‌گیری از اصول قانون اساسی آبهای مباح را در اختیار حکومت اسلامی قرار داده و اصل بر این گذاشته که هر کس قصد تملک و بهره‌برداری از آبها را دارد، باید علاوه بر تحصیل اجازه از دولت، تحت نظارت و ضوابطی باشد که در قانون و آیین‌نامه‌های آن مقرر شده و با شرایطی که دولت تعیین می‌کند مگر در مواردی که قانون استثناء کرده باشد.

کلیدواژه‌ها: حیازت، احیاء، آب مباح، انفال، اراضی موات، حریم، تحجیر، مالکیت، مشترکات عمومی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۲	بیان مسأله تحقیق
۳	اهداف تحقیق
۴	اهمیت تحقیق
۴	سؤالات تحقیق
۴	محدوده تحقیق
۵	پیشینه تحقیق
۵	روش تحقیق
۶	فصل اول: کلیات
۷	مبحث اول: اهمیت آب در آیات و روایات معصومین
۱۲	مبحث دوم: تعریف واژگان
۱۲	۱. حیازت
۱۳	۲. احیاء
۱۴	۳. آب مباح
۱۶	۴. انفال
۱۶	۵. اراضی موات
۱۸	۶. حریم
۲۰	۷. تحجیر
۲۱	۸. مالکیت
۲۲	۹. مشترکات عمومی
۲۴	اصطلاحات مربوط به آئین نامه و قانون نحوه توزیع عادلانه آب و ملی شدن آن
۲۵	مبحث سوم: احیاء از اسباب تملک مباحات
۲۵	گفتار اول: روایات از باب جواز احیا
۲۶	گفتار دوم: ماهیت حقوقی احیا
۲۷	گفتار سوم: ماهیت مادی احیا
۲۷	گفتار چهارم: شرایط تملک از طریق احیا
۲۸	الف) اسلام
۳۰	ب) قصد احیا و تملک

۳۱ (ج) نبودن حریم ملک دیگر
۳۲ (د) تحجیر نبودن ملک مورد احیاء
۳۲ (ه) نبودن ملک از املاک عمومی و مشترکات
۳۳ (و) عدم ثبوت ید مسلمان قبل از احیاء
۳۳ (ی) نبودن اقطاع
۳۴ مبحث چهارم: حیازت از اسباب تملک مباحات
۳۴ گفتار اول: اثبات جواز حیازت
۳۴ الف) کتاب خداوند (قرآن)
۳۵ ب) روایات
۳۵ ج) بنای عقلا
۳۶ گفتار دوم: ماهیت حقوقی حیازت
۳۷ گفتار سوم: عمل مادی حیازت
۳۹ مبحث پنجم: شرایط حیازت کننده آب مباح
۳۹ گفتار اول: اهلیت
۴۰ گفتار دوم: اصالت و مباشرت
۴۰ بند (۱) وکالت
۴۱ بند (۲) نیابت و دستور
۴۲ بند (۳) جعاله و اجازه برای احیاء
۴۴ نقد و بررسی
۴۶ مبحث ششم: موضوع حیازت
۴۶ گفتار اول: حیازت آب مباح
۴۹ گفتار دوم: اهمیت بحث حیازت آب مباح در حقوق
۵۲ فصل دوم: مالکیت آبهای مباح
۵۳ مبحث اول: بررسی انواع آب مباح
۶۳ مبحث دوم: احکام آب مباح
۶۳ گفتار اول: مالکیت آب مباح
۶۵ گفتار دوم: نیت تملک
۷۰ گفتار سوم: حکم آب مباح در نهر مملوک
۷۳ مبحث سوم: حفر چاه
۷۳ گفتار اول: حفر چاه در ملک دیگری یا زمین موقوفه
۷۳ گفتار دوم: اشتراک در حفر چاه و نهر
۷۴ گفتار سوم: اجیر در حفر نهر

۷۵	گفتار چهارم: حفر نهر توسط جماعت ولی مستقل از دیگری
۷۷	مبحث چهارم: اجتماع املاک بر آب مباح
۸۱	بررسی روایات مورد بحث
۸۴	فصل سوم: فروعات مالکیت آبهای مباح
۸۵	مبحث اول: تقسیم آب مباح
۸۵	زمینه مطالب
۸۶	گفتار اول: نحوه تقسیم
۹۰	گفتار دوم: طریقه قرار دادن گذرگاه عبور آب
۹۱	گفتار سوم: تقسیم آب نهر غیر مملوک کوچک از آب نهر بزرگ
۹۳	گفتار چهارم: قرب و نزدیکی به دهانه نهر
۹۵	گفتار پنجم: پستی و بلندی در زمین
۹۶	گفتار ششم: تساوی در مجازی بودن زمین
۹۸	علت قول کسی که گفته با قرعه سهم آب مشخص می شود
۹۹	بیشتر بودن زمین یکی از دو مالک
۹۹	بناء آسیاب و پل بر نهر مشترک
۱۰۱	گفتار هفتم: مشارکت احیاءکننده متأخر با مالکین سابق در آب
۱۰۱	احتمال اول
۱۰۳	احتمال دوم
۱۰۳	احتیاج به آب
۱۰۳	گفتار هشتم: ارث زن از آب چاه
۱۰۴	مبحث دوم: رجوع از تقسیم
۱۰۶	مبحث سوم: اصلاح و تعمیر نهر مشترک
۱۰۸	مبحث چهارم: بیع آب
۱۱۰	گفتار اول: روایات حمل بر کراهت بیع آب مباح
۱۱۵	مبحث پنجم: بخشش زیادی آب از حاجت
۱۱۹	مبحث ششم: مباحات عامه و نقش دولت
۱۲۱	نتیجه بحث درباره آبها
۱۲۴	مقایسه ای بین قول شیخ و قول شهید صدر
۱۲۵	مبحث هفتم: در عموماً مالکیت منابع آبی در قانون مدنی
۱۲۶	گفتار اول: مشترکات عمومی در قانون مدنی
۱۲۹	گفتار دوم: قواعد مشترکات عمومی در قانون مدنی
۱۳۱	مبحث هشتم: مالکیت خصوصی منابع آب در قوانین مختلف

۱۳۵	فصل چهارم: حریم آبها و املاک
۱۳۶	مبحث اول: حریم و آثار آن
۱۳۷	گفتار اول: موضوع حق حریم
۱۳۸	گفتار دوم: حکم خاص قانون قنوات
۱۴۰	گفتار سوم: قوانین جدید توزیع عادلانه آب
۱۴۲	نتیجه بحث
۱۴۳	گفتار چهارم: مقدار حریم
۱۴۵	مبحث دوم: حریم آبها در فقه
۱۴۵	حریم شرب
۱۴۶	حریم بئر معطن
۱۴۶	حریم بئر ناضح
۱۴۷	حریم چشمه
۱۴۹	مستندات رعایت حریم
۱۵۱	مستند حریم چشمه
۱۵۳	مبحث سوم: مقدار حریم اماره قانونی ایجاد ضرراست
۱۵۶	نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۶۱	پیشنهادهات
۱۶۲	ضمائم
۱۶۲	مبحث اول: جایگاه و سیر تاریخی آب ایران
۱۶۲	۱. زمینه مطالب
۱۶۴	۲. سیر تاریخی قوانین مالکیت منابع آبی
۱۶۷	مبحث دوم: قانون راجع به قنوات مصوب ۱۸۰۶ شهریور ماه ۱۳۰۹
۱۶۸	قانون تکمیل قانون قنوات مصوب ۱۳۱۳/۶/۲۳
۱۶۸	گفتار اول: قانون اجازه تأسیس بنگاه آبیاری مصوب ۱۳۲۲/۲/۲۹
۱۷۱	گفتار دوم: لایحه قانون راجع به تأسیس وزارت آب و برق مصوب ۱۳۴۲/۱۲/۲
۱۷۲	گفتار سوم: قانون حفظ و حراست از منابع آبهای زیرزمینی کشور، مصوب ۱۳۴۵/۳/۱
۱۷۴	گفتار چهارم: قانون آب و نحوه ملی شدن آن مصوب ۱۳۴۷/۴/۲۷
۱۷۶	گفتار پنجم: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۸/۹/۱۱
۱۸۰	گفتار ششم: قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱/۱۲/۲۶
۱۸۲	تفسیر عبارات ماده ۱ قانون توزیع عادلانه آب
۱۸۵	مبحث سوم: آبهای زیرزمینی و نظام بهره برداری از آنها
۱۸۵	گفتار اول: پروانه حفر و بهره برداری

۱۸۶	چاههای خانگی
۱۸۶	گفتار دوم: بهره‌برداری از آب زاید بر مصرف معقول
۱۸۷	امکان منع موقت از حفر چاه و قنات و افزایش بهره‌برداری
۱۸۸	گفتار سوم: احیای قنات و چاه متروک بایر
۱۸۹	مبحث چهارم: آبهای سطحی و نظام بهره‌برداری از آنها
۱۸۹	گفتار اول: مرجع توزیع کننده
۱۹۰	حدود بهره‌برداری، مصرف معقول
۱۹۲	فهرست منابع و مآخذ
	چکیده انگلیسی

مقدمه

امروزه مثل دوره‌های گذشته از تاریخ، بحث از آب و اهمیت آن و توابع آن مثل مالکیت آب از مباحث مهم و حیاتی کشورها بوده که اهمیت آن در قرآن کریم و روایات به وفور به چشم می‌خورد. و حتی مبنای تشکیل حکومتها به خصوص در جوامع شرقی از جمله ایران آب بوده است.

برای استفاده از آب و برای جلوگیری از درگیری در استفاده از آن قواعد و مقررات و قوانین خاصی وضع و تصویب گردیده است بررسی سیر تحول مالکیت آب از آن جهت مهم است که برای ما نوع مالکیت این منبع حیاتی و جهات اقتصادی و حفاظتی بهره‌برداری برای ما مشخص می‌کند همچنین آثاری مانند آثار عام مالکیت دعاوی ناشی از مالکیت و قواعد نگهداری از آب و سرچشمه‌های نظام آبیاری از این نظر بیشتر قابل تأمل است. با توجه به اهمیت آب و مالکیت آن فقها در کتب و مباحث درس خود به آن پرداخته و آن را بررسی کرده و آن را از مشترکات دانسته‌اند که قابل استفاده و استعمال برای همه مردم می‌باشد و هر کسی با حیازت و احیاء و با قصد تملک می‌تواند آن را تملک کند و به روایت ابن عباس از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله که فرموده‌اند: «الناس شرکاء فی ثلاثه؛ النار والماء والکلاء» مردم در سه چیز شریکند: آتش، آب و گیاه، استناد جسته‌اند. قانون مدنی نیز به تبعیت از نظر فقها آنها را از مشترکات به حساب آورده و در مواد خود شیوه‌های حیازت آن را بیان کرده است.

در مورد آب قوانین و نیز آئین‌نامه‌هایی از تصویب گذرانده شده است از جمله قانون آب و نحوه ملی شدن آن، قانون اساسی، قانون توزیع عادلانه آب، قانون حفظ و حراست از منابع آبی و دیگر قوانین و آئین‌نامه‌ها...

این قوانین آبهای مباح را از اموال عمومی به حساب آورده‌اند که از طرف دولت اداره می‌شوند و طبق اصل ۴۵ قانون اساسی این اموال در اختیار حکومت اسلامی است و دیگر نباید در زمره مباحات و قابل تملک خصوصی بشمار آورد و بهره‌برداری از آنها را به دولت محول کرده است تا بر طبق مصالح عامه نسبت به آن عمل شود. بر اساس قانون توزیع عادلانه آب بر خلاف قانون مدنی اصل بر این است که هر کس قصد تملک و بهره‌برداری از آبهای مباحه دارد باید علاوه بر تحصیل اجازه از دولت، تحت نظارت و ضوابطی باشد که در قانون مزبور و آئین‌نامه‌های آن مقرر شده و با شرایطی باشد که دولت تعیین می‌کند مگر در مواردی که قانون استثناء کرده باشد.

مالکیت حریم و بستر آبهای سطحی و زیرزمینی و هم چنین نحوه تعیین حدود آنها از موارد قابل بحث می‌باشد و قاعده کلی بر ایجاد شدن حق حریم در اراضی موات است. نکته‌ای که حائز اهمیت است بحث مالکیت آب می‌باشد که فقها از دیرباز به این مسأله توجه خاصی داشته و مورد عنایت آنها بوده است و آنرا در بحث کتاب احیاء موات بررسی کرده‌اند و هم چنین حقوقدانان نیز در کتب خود به این مهم توجه داشته‌اند.

بیان مسأله تحقیق

«آب مباح و مالکیت آن» یکی از مباحث و موضوعاتی است که در کتب فقهی و حقوقی به آن به عنوان یکی از مباحث مهم و اساسی که دارای ثمرات علمی فراوان در حقوق داخلی و در عرصه بین‌المللی و در فقه اسلامی می‌باشد، پرداخته شده است. اینک آب مباح چگونه و از چه طریقی به تملک در می‌آید و نیز راههای استفاده از آب

مباح و کیفیت بهره‌برداری از آن و همچنین نحوه تقسیم و خرید و فروش (بیع) آب از مسائلی است که از دیرباز مورد توجه و اهتمام علما بوده است اینکه آبهای مباح همه مردم در آن به طور یکسان مساویند شکی نیست و این بخاطر روایاتی است که در این باب موجود است مثل روایت محمد بن الحسن باسناده عن احمد بن محمد، عن محمد بن سنان عن ابی الحسن علیه السلام قال: سألته عن ماء الوادی، فقال: «ان المسلمین شرکاء فی الماء والنار والکلاء» مردم و مسلمین در سه چیز شریکند: آب، آتش و گیاه.

ولی با توجه به حیاتی بودن آن قوانین مختلف و نیز آئین‌نامه‌هایی تصویب شده است که استفاده و بهره‌برداری از آن به حفظ مصالح عامه بیانجامد نیز بخاطر جلوگیری از مشاجرات و هرج و مرج و... قوانین و آیین‌نامه‌هایی تصویب شده است.

اهداف تحقیق

سعی و تلاش و جدیت علما عظام را نمی‌توان به هیچ وجه منکر شد چرا که ثروت فقهی و علمی ارزشمند و گرانبهایی را برای همه ماها به میراث گذاشته‌اند و کار و اثر آن بزرگواران همیشه چراغ راه ما در مسائل مهم و حیاتی بوده است لیکن برای اخراج احکام و تدوین آنها به شیوه مناسب و طریق فنی که بتواند در زمینه تطبیق کلیات بر فروع، نهایت استفاده از آنها برده شود نیاز به جدیت و تلاش زیادی داریم.

از جمله مواردی که احتیاج به تبویب فنی و علمی دارد بحث مالکیت آب و توابع آن می‌باشد چرا که مالکیت آب مباح و توابع آن از مباحث مهم فقهی حقوقی بوده که احکام کثیره‌ای از آن متفرع می‌شود از آنجا که بررسی مالکیت آب مباح از اهمیت والایی برخوردار است و نیز نحوه استفاده از آن و چگونگی تملک آن نیز از اهمیت برخوردار است بنابراین بحث از این موضوع با این اهمیت خالی از ضرورت نخواهد بود.

اهمیت تحقیق

با توجه به اینکه آب مباح و احکام آن یکی از مسائل مهم و حیاتی برای مردم می باشد و از مباحثی است که تمام مردم با آن روبرو هستند و قوانین و آئین نامه های آن با تقدم و تأخر از تصویب گذرانده شده و هم چنین مالکیت آب مباح و شرط مالکیت آن از اهمیت خاصی برخوردار می باشد و موضوع و اکثر مطالب آن گذشته از جنبه حقوقی از نظر فقهی به زبان عربی نگارش شده، بنابراین ضرورت دارد که به صورت منسجم در یک مجموعه گنجانیده شود تا هر کسی که می خواهد در این مقام مطالعه و تحقیق داشته باشد بتواند اکثر مطالب و دیدگاهها را یکجا ببیند.

سوالات تحقیق

- با توجه به مطالعه ای که در پیشینه تحقیق داشتیم سؤالهایی در ذهن ایجاب مطرح گردید که برخی از آنها به شرح ذیل می باشد:
- ۱- آب مباح چه آبی است و انواع آن کدام است؟
 - ۲- مالکیت آب مباح از آن کیست و شرط مالکیت آن چیست؟
 - ۳- آیا حریمی برای آنها وجود دارد؟
 - ۴- آیا قواعد و قوانینی در مورد آبهای مباح وجود دارد و نگاه آنها نسبت به آب مباح چیست؟

محدوده تحقیق

موضوع آب مباح و مالکیت آن از جمله موضوعاتی است که فقها در کتاب احیاء موات، کتاب خمس، کتاب متاجر قسمت بیع، در بحث از انفال و مشترکات و کتاب مزارعه به آن پرداخته و نیز حقوقدانان در مبحث مالکیت و حیازت و نیز در حقوق بین المللی و حقوق اساسی به آن پرداخته اند و قوانین و اصول مختلفی در این باب از تصویب گذرانده شده است.

پیشینه تحقیق

بحث از آب و اهمیت آن از موضوعاتی است که همواره مورد توجه و عنایت فقها بوده است و احادیث مختلفی در کتب حدیثی از جمله وسایل الشیعه، مستدرک الوسایل و... در مورد آب، مالکیت و فروعات آن نگاشته شده است/ و فقها نیز در کتب فقهی خود در مبحث احیاء موات و مشترکات، مزارعه و خمس به بحث از آب و مالکیت آن پرداخته‌اند و در حقوق نیز از جمله حقوق مدنی در مبحث مالکیت، حیازت و احیاء در مورد آب و راههای تملک آن بحث شده و قوانین و آئین‌نامه‌هایی مانند قانون آب و نحوه ملی شدن آن، قانون توزیع عادلانه آب و... در مورد آب تصویب شده است که در این رساله سعی بر آن شده که مباحث فقهی آب و مالکیت آن با تطبیق بر موضوعات حقوقی و قانونی آن به صورت یکجا و منسجم بحث شود.

روش تحقیق

روش تحقیق در این پایان‌نامه به روش کتابخانه‌ای می‌باشد که با مراجعه به کتابخانه‌ها و مطالعه کتب فقهی و حقوقی و قوانین و آئین‌نامه‌ها صورت گرفته است البته در این رشته با توجه به فن‌آوری و استفاده از نرم‌افزارهای علمی در این زمینه از جمله معجم فقهی و مراجعه به کتابخانه فقه و اصول و جامع فقه اهل بیت کار را برای اکثر موضوعات که فقهی باشند آسان کرده است و یکجا می‌توان به کتابهای متفاوت و مختلف در هر زمینه‌ای دسترسی پیدا کرد اما برای موضوعات تطبیقی تلاش و همت زیادی می‌خواهد که اینجانب برای استفاده از کتب حقوقی و قوانین و آئین‌نامه‌ها معطلی زیادی کشیدم که مجموعه این رساله را نگارش نمودم.

فصل اول:

کلیات

این فصل از شش مبحث تشکیل شده است که در مبحث اول کلیاتی پیرامون اهمیت و سیر تاریخی حقوق آب در ایران و مالکیت منابع آبی مورد بحث قرار گرفته و در مبحث دوم تعریف واژگان و اصطلاحات مربوط به قوانین و آیین‌نامه‌های نحوه توزیع عادلانه آب و ملی شدن آن بحث شده است و در مبحث سوم در مورد احیاء و روایات در آن باب، ماهیت حقوقی و عمل مادی احیاء و شرایط تملک از طریق احیاء بحث شده است در مباحث چهارم در مورد حیازت، اثبات جواز آن، ماهیت حقوقی و عمل مادی حیازت بحث شده و در مبحث پنجم شرایط حیازت‌کننده آب مباح بحث شده است و در مباحث ششم پیرامون موضوع حیازت و حیازت آب مباح و اهمیت حیازت آب مباح در حقوق بحث شده است.

مبحث اول:

اهمیت آب در آیات و روایات معصومین

آب مایه حیات همه موجودات عالم و مبنای خاک^(۱) و سید و آقای نوشیدنیهای دنیا و آخرت است.^(۲) زمین به وسیله آب احیاء می‌گردد و موجودات زنده را به تحرک در می‌آورد.^(۳) همه نباتات و گیاهان نتیجه آب‌اند، ساقه‌ها، برگ‌ها، دانه‌ها، خوشه‌های خرما، باغ‌های انگور، زیتون و انار، هم از ثمرات آب است.^(۴)

۱- انبیاء/ ۳۰. «و جعلنا من الماء کل شیء حی» و از آب هر چیز را زنده گردانیدیم.

۲- یعقوب کلینی، کافی (تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۸ ه.ق)، ج ۶، ص ۳۸۰. قال علی(ع) «الماء سید الشراب فی الدنیا و الآخرة»: حضرت علی(ع) می‌فرماید، آب آقای نوشیدنی‌ها در دنیا و آخرت است.

۳- بقره/ ۱۶۴. «انزل من السماء ماء فاحیاء به الارض بعد موتها و بث فیها من کل دابة»: و بارانی که خداوند از آسمان فرو فرستاد تا به آن آب، زمین بعد از مردن، زنده کرد و سبز و خرم گردانید و در برانگیخت انواع حیوانات در زمین....

۴- انعام/ ۹۹. «و هو الذی انزل من السماء ماء فاخرجنا به نبات کل شیء فاخرجنا منه خضراً منه حباً متراكباً و من النخل من طلعها

آب نه تنها برای رشد گیاهان و نباتات که برای طهارت و پاکی انسان و دور کردن پلیدها نیز می‌باشد. از آب به عنوان معجزه خداوند برای قوت قلب و ثبات قدم در طریق الهی یاد شده است.^(۱) از ثمرات آب، روزی انسان فراهم می‌گردد. آب راهی برای عبور کشتی‌هاست^(۲) و بالاخره آب موجب برکت و خود نیز مبارک آفریده شده است.^(۳) انسان از آب می‌نوشد^(۴) و به حیات خود ادامه می‌دهد، چقدر حیث که متوجه نباشد چه می‌نوشد.^(۵) قسمت اعظم بدن گیاهان و جانوران را آب تشکیل می‌دهد. حدود ۷۰ درصد سطح کره زمین آب است. به طور متوسط، ۵۸٪ وزن بدن انسان از آب است. برگ گیاهان عالی ۷۰ تا ۹۰٪ آب دارد. سه چهارم وزن گوشت ماهیچه‌ای حیوانات خانگی را، که برای تغذیه انسان مورد استفاده قرار می‌گیرد، آب تشکیل می‌دهد.

آب مهمترین ماده غذایی به شمار می‌رود. روزانه تقریباً سه لیتر آب برای انسان بالغ از طریق غذا و نوشیدن لازم است. نبات برای تشکیل یک گرم توده گیاهی از نوع شاخه و برگ که بیرون از خاک واقع شده، به ۲۵۰ تا ۱۰۰۰ گرم آب احتیاج دارد.^(۶)

آب نه تنها در زندگی مادی و ظاهری موجودات دارای نقش بسیار اساسی است، بلکه در زندگی معنوی انسان نیز تأثیر به سزا دارد. کسانی که در پی صفای روح و نورانیت معنوی‌اند، درباره آثار روحی وضو و غسل و نظافت، فواید فوق‌العاده‌ای را نقل کرده‌اند. در خبر است:

⇒ قنوان دائية وجنات من اعناب...: و اوست خدایی که از آسمان، باران فرو بارد تا هر نبات بدان برویایم و سبزه‌ها را از زمین برون آریم و در آن سبزه‌ها دانه‌هایی که بر روی هم پیچیده شده پدید آریم و از نخل خرما خوشه‌های به پیوسته برانگیزیم و باغهای انگور....

۱- انفال / ۱۱. «و ينزل عليكم من السماء ماء ليطهركم به و يذهب عنكم رجز الشيطان و ليربط على قلوبكم و يثبت به الاقدام»: و برای شما از آسمان آبی فرستاد که شما را به آن آب پاک گرداند و سوسه شیطان را از شما دور سازد و دل‌های شما را متحد گرداند تا در دین ثابت قدم باشید.

۲- ابراهیم / ۳۲. «و انزل من السماء ماء فاخرج به من الثمرات رزقاً لكم و سخر لكم الفلك لتجرى فى البحر بامره و سخر لكم الانهار»: و باران را از آسمان فرو بارید تا انواع ثمرات را برای روزی شما برآورد و کشتی‌ها را به امر خود به روی آب دریا، و نهرها را به اختیار شما جای گردانید.

۳- ق / ۹. «و انزلنا من السماء ماء مبارکاً و اتبتنا به جنات و حبّ الصید»: و ما از آسمان آب (باران) با برکت را نازل کردیم و باغهای میوه و خرمنها از کشت حیوانات برویاییم.

۴- حجر / ۲۲. «فانزلنا من السماء ماء فاستقينا كموه و ما انتم له بخازنین»: و باران را از آسمان فرود آوردیم تا به آن آب شما و نباتات و حیوانات شما را سیراب گردانیم و گرنه شما نمی‌توانستید آبهایی را منبع ساخته و جاری سازید.

۵- واقعه / ۶۸: «افرايتم الماء الذى تشربون»: آیا آبی را که شما (هر روز) می‌نوشید، متوجه‌اید؟

۶- پرویز کردوانی، منابع و مسائل آب در ایران (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۴)، ج ۱، ص ۲۲.

«وضو پس از وضو نور بر نور است»^(۱)

و نیز نقل است که پیامبر ﷺ وضوی خود را برای هر واجب و هر نمازی تجدید می‌کردند.

و در اخبار آمده است وضو گناهان صغیره را محو می‌کند؛ یعنی کفاره برای آن گناهان است.^(۲)

امام صادق علیه السلام در ضمن توصیه‌های خود به مفضل می‌فرماید: «بدان ای مفضل، در رأس معاش و حیات انسان، نان و آب قرار دارد. بنگر چگونه در این دو تدبیر شده است. نیاز انسان به آب بیش از نیازش به نان می‌باشد. بدین دلیل که مقاومت انسان در برابر گرسنگی، بیش از قدرت او در مقابل تشنگی است. موارد نیاز انسان به آب بیش از نان می‌باشد؛ زیرا انسان به منظور آشامیدن، وضو، غسل و شست‌وشوی لباس، سیراب کردن حیوانات و کشت زرع، از آن استفاده می‌کند. خداوند آب را به انسان بخشیده است، آن را خریداری نمی‌کند. آب مورد بخشش قرار گرفته و خریداری نمی‌شود. تا در تهیه و دست‌یابی به آن، انسان به زحمت بیفتد. هزینه آن از انسان ساقط شده است، اما نان این گونه نیست»^(۳) این ماده حیاتی که در همه صنایع و فعالیتهای انسانی نقش انکارناپذیری دارد.

آب در اسلام از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد و گذشت که به تعبیر قرآن آن آب مایه حیات تمامی موجودات است.^(۴)

در سخنان معصومان، این بیان به صورتی دیگر آمده است، امام صادق علیه السلام در پاسخ به بیان سؤال که «طعم آب چگونه است؟» می‌فرماید: «طعم آب، طعم زندگی است»^(۵)

علامه مجلسی (ره) در توضیح این حدیث می‌نویسد: مراد از «طعم زندگی» این است که

۱- محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه (بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۱۰۴ ه.ق)، ج ۱، باب ۸، ص ۲۰۷، الوضوء نور علی نور و کان النبی (ص) یجدد الوضوء لكل فريضة والصلاة.

۲- همان، عن موسی بن جعفر (ع): من توضأ للمغرب كان وضوؤه ذلك كفارة لما مضى من ذنوبه فی ليلة الا الکبائر. روایات به این مضمون - فراوان است.

۳- محمد تقی مجلسی، بحار الانوار (بیروت: موسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ه.ق)، ج ۳، ص ۸۶.

۴- انبیاء / ۳۰. «و جعلنا من الماء كل شيء حی»: و از آب هر چیز را زنده گردانیدیم.

۵- محمد تقی مجلسی، پیشین، ج ۶۶، ص ۴۴۷. قال (ع) «... طعم الماء طعم الحیاة»: طعم آب، طعم زندگی است.